

Diriliş Medeniyetinin Kur'an ve Sünnetteki Temelleri*

Yasin Pişgin

Özet

İslam coğrafyasının her köşesinde fitne, kargaşa ve zulmün hâkim olduğu ve sadece Suriye’de bir milyondan fazla Müslüman’ın katliama maruz kaldığı şu zaman diliminde Ümmet-i Muhammet, belki de hiçbir çağda olmadığı kadar yeni bir dirilişe muhtaç durumdadır. Ümmetin, eski izzet ve itibarını nasıl iade edeceği, yeryüzünde hakkı ve adaleti egemen kılmak için; onu diğer ümmetler içinde önde ve özel kılan “iyiliği emretmek ve kötülükten nehyetmek” vazifesini gerçekleştirecek güce yeniden nasıl ulaşacağı her Müslümanın zihnini meşgul eden/etmesi gereken temel bir soru olmuştur. İslam medeniyetinin yeniden ihyası, akli, kalbi ve davranışları bütünsel bir şekilde özünden kuşatacak ferdî ve içtimaî bir silkiniş ve uyanış hali nasıl gerçekleşecektir? Çalışmamızda söz konusu sorunun cevabı Kur'an ve sünnet bağlamında cevaplanmaya ve “diriliş medeniyeti”nin Kur'an ve sünnetteki temelleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Diriliş, Sünnet, Medeniyet.

Foundations of the Resurrection Civilization in the Qur'an and Sunnah

Abstract

Perhaps Muhammad’s Umma is in need of a new resurrection as never before at this time that fitna, chaos, and persecution prevailed every corner of Islamic geography and only more than one million Muslims are being massacred in Syria. How the Ummah will regain the old glory and reputation, to dominate right and justice on earth and how the Ummah will gain strength again in the other ummah that will lead him to the mission of “ordering goodness and to prevent evil.” This questions has become a fundamental questions that every Muslim must engage in his / her mind. How will occur the state of re-enactment of Islamic civilization, individual and social awakening and sobering that will surround mind, heart and behavior in a holistic manner. In this work, these questions will be tried to answered in the context of Qur'an and Sunnah and the foundations of “resurrection civilization” in Qur'an and sunnah will be tried to determine.

Keywords: Qur'an, Resurrection, Sunnah, Civilization.

Giriş

İnsan yalnızca maddeden değil, aynı zamanda manadan, sadece beden ve beyinden değil aynı zamanda ruh ve gönülden¹ müteşekkil bir varlıktır. İnsanın bir aklı olduğu gibi bir de kalbi; duygu ve düşünce boyutlarının yanı sıra bir de davranışsal yönü vardır. O, kendisiyle ilgili bir varlık olarak psikolojik, çevreyle ilgili bir varlık olarak sosyolojik, yaratıcısıyla ve yüksek hakikatlerle ilgili bir varlık olarak da aşkın/transandantal bir hüviyete sahiptir.² İşte “diriliş” kavramı, insanın varoluş alanlarını topyekün kuşatan ve eylem prensibi olarak içten dışa,³ ruhtan bedene ve bireyden topluma doğru uzanan çok yönlü ve bütünsel bir yapı sergiler. İnsanın varoluş alanlarının⁴ tamamıyla ilgili bir kavram olarak diriliş; akılda tefekkür ve ilmin; kalpte iman ve irfanın, davranışlarda hikmet ve istikamet in en yüce gaye ve en yüksek hakikat tarafından harekete geçirilerek ihya ve inşa edilmesidir.

İnsanı ihya ve inşa edecek en yüksek hakikat, onu bir ölü iken dirilt en Yüce Yaratıcı; en yüce gaye ise O'nun insanı yaratmasındaki amaç; yani kulluktur. Allah, kullarının kendi zatını, fiillerini, isim ve sıfatlarını bilmesi ve bu bilginin eşliğinde kulluk görevlerini yerine getirip manevi bir dirilişe mazhar olabilmeleri için onlara, ilahi bir kanun olarak dini vazetmiştir. Din ve maneviyat medeniyet in diriltici nefesi ve ab-ı hayatıdır.⁵ Dinden ve maneviyattan uzak bir diriliş ve medeniyet inşası muhaldir.⁶ Bundan dolayı öncelikle akli ve kalbi diriliş in gerçekleşmesi ve korunması; Kur'an'ın emrettiği şekilde afaki ve enfüsi deliller üzerinde tefekkür ederek eser-müessir münasebetini anlamaya,⁷ Allah'ın herkesin içini, dışını ve yaptıklarını bildiğine iman etmeye ve bu imanın zorunlu sonucu olarak her türlü

* Bu makale 16 Eylül 2017 tarihinde “Elmalı'nın Canları İrfan ve Sevgi Uluslararası Sempozyumu 10-Diriliş Medeniyeti” sempozyumunda sunulan “Diriliş Medeniyetinin Kur'an ve Sünnetteki Temelleri” başlıklı bildiri metninin içerik ve kaynak bakımından genişletilmiş şeklidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi; e-posta: yasinpisgin-1175@hotmail.com

1 Gönül kelimesi Kur'an'da “fuâd” olarak ifade edilmekte ve çoğu zaman kalp ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bkz. Hüd, 11/120; İsrâ, 17/36; Furkân, 25/32; Kasas, 28/10; Necm, 53/11. Bkz. Zec-câc, Ebü İskâk, *Meâni'l-Kur'an ve İrâbuhû*, Âlemu'l-Kütüb, Beyrût, 1408/1988, III, 84; Semerkandî, Ebü Leys, *Bahru'l-Ulûm*, Mektebetü's-Şâmile, y.y., ts., II, 176; İbn Ebi Zemenin, Ebü Abdullah Muhammed, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Aziz*, Thk. Ebü Abdillâh Hüseyin b. Ukkâse – Muhammed b. Mustafa el- Kenz, Nşr. el-Fârûku'l-Hadîse, Mısır, 1423/2002, II, 314.

2 Çamdibi, Mahmut, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay, İstanbul, 1994, s. 118.

3 Temür, Mehmet Erdem, “Sezai Karakoç'un Hikâyelerinde Diriliş Felsefesi”, *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı - III (6-8 Mayıs 2013, Bursa)*, 2013, s. 688.

4 İnsanın varoluş alanlarıyla ilgili sınırlandırma ve sınıflandırmalar için bkz. Sıcak, Ahmet Sait, *Kur'an Tefsirinde Öznellik*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013, s. 66-81.

5 Ökten, Sadettin, “Mevlid veya Bir Medeniyet Beyannamesi”, *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlit Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, TDV. Yayınları, Ankara, 2010, s. 38; Atay, Rifat, “Tevhid ve Vahdet Bilincinin Oluşmasında Estetik Tecrübenin Rolü: Süleyman Çelebi ve Mevlid Okuma Geleneğimiz”, *Şanlıurfa Uluslararası X. Kutlu Doğum Sempozyumu: Hz. Peygamber, Tevhid ve Vahdet -Bildiri Kitabı*, Şanlıurfa, 2016, s. 150 vd.

6 Bkz. Akdoğan, Ali, “Medeniyetlerin Oluşmasında Dinin Rolü ve İslam Medeniyeti”, *Dini Araştırmalar*, Eylül-Aralık 2008, Cilt: XI, Sayı: 32, s. 95-96.

7 Okşar, Yusuf, *Şemsüddin Muhammed B. Eşref es-Semerkandî'nin İlmü'l-Âfâk ve'l-Enfüs Adlı Eserinin Tahkiki, Tercümesi ve Değerlendirmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2016, Cilt: III, s. 2-6, 130,153.

gizli ya da açık kötülüğe karşı tavır almaya bağlıdır.⁸ Tevhit üzere bir iman olmaksızın erdemli bir toplum oluşturmak mümkün değildir. Tevhit olmadan ancak bir insan birikintisi oluşturulabilir.⁹ Tevhit, medeniyetin rükünlerinden biridir.¹⁰ Tevhide dayalı iman, medeniyeti kuran güçtür.¹¹ “*Gevşemeyin, hüzünlenmeyin. Eğer (gerçekten) iman etmiş kimseler iseniz üstün olan sizlersiniz.*”¹² ayeti de bir bakıma medeniyetin diriliş ve bekasında imanın oynadığı role işaret etmektedir. Asır Suresini, imanın manevi bir hayat, küfrün ise manevi bir ölüm oluşu bağlamında düşündüğümüzde aslında bütün insanların ölü olduklarını söyleyebiliriz. İnsanların bu ölümden kurtulmaları ancak iman ve salih amel ile mümkündür. İnsan iman ve salih amel ile dirilir; hakkı ve sabrı tavsiye etmekle de diriltir. Bu sebeple diriliş medeniyetinin köklerinde davet ve emr-i bi’ma’rûf ve nehy-i ani’l-münker olgusu vardır.¹³

Dayandığı akli temel sebebiyle diriliş; düşünce ve ilim anlayışımızı eleştirel bir şekilde incelemeyi de gerekli kılmaktadır.¹⁴ Belki de dirilişin ilim ve tefekkürle olan bu güçlü ilişkisi sebebiyle Gazalî (ö. 505/1111) medeniyetin ve toplumun yeniden dirilişini dinî ilimlerin dirilişiyle ilişkilendirerek *İhyâu Ulûmu’d-Din*’i kaleme almış ve böylece toplumda bir zihniyet değişimi meydana getirmek istemiştir.¹⁵ Eseri yazdığı dönemde bir yandan Bâtınilerin etkinlikleri, öte yandan Haçlı istisalları söz konusuydu. Haçlı orduları, İslam topraklarına sürekli saldırı halindeydi, hatta Antakya (1098) ve Kudüs (1099) Haçlı Orduları tarafından işgal edilmişti. Ayrıca bu dönemin özelliklerinden biri de yabancı kültür, inanç, düşünce veya felsefe unsurlarının İslam toplumuna girmesi ve bunların bir kısmının İslam açısından ciddi tehlikeler arz etmesidir.¹⁶ Bu itibarla diyebiliriz ki, diriliş eri yeri gelir bir ilim adamıdır; Fuad Sezgin’in ifadesiyle; maddiyat, bencillik, rehavet durumlarına karşı kendini feda etmiş ve derinlemesine ve genişlemesine ilme ermek için gerçek zarurî zühtten¹⁷ nasibini almış âlimdir.¹⁸

Yüce Allah Kur’an’da, Tevrat’tan sonra Zebûr’da da, yeryüzünde iyi kullarını varis kılacağını,¹⁹ erkek veya kadın, kim olursa olsun mü’min olarak iyi işler yapan kullarını, güzel bir hayatla dirilteceğini, onları yapmakta olduklarının en güzeli ile

- 8 Uyanık, Mevlüt, “Epistemolojik Bir Dirilişe Doğru: Kalbin Anlaması”, *Dini Araştırmalar*, 1999, Cilt: II, Sayı: 4, s. 122. Ayrıca bkz. Okumuş, Ejder, “Bir Yeniden Diriliş Projesi Olarak İhyâu Ulûmi’d-Din”, *Diyanet İlmî Dergi*, 2011, Cilt: XLVII, Sayı: 3, s. 171.
- 9 Çetinkaya, Bayram Ali, “Medine, Medeniyet ve İslâm Medeniyeti -Medine’den Medeniyete-”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, Sayı: 22, s. 25.
- 10 Ökten, “Mevlid veya Bir Medeniyet Beyannamesi”, s. 34.
- 11 Mohamad Zaidin Mohamad, “Kur’an Perspektifinden Medeniyetin Yükselmesinin ve Çökmesinin Faktörleri”, Çeviren: Mehmet Emin Yurt, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1, 2011, s. 252.
- 12 Âl-i İmrân, 3/139.
- 13 Ali, Muhammed Mümtaz, “İslami Dirilişin Eleştirel Düşünme Metodu”, Çev: Aysun Güzey, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 2014, Cilt: III, Sayı: 2, s. 206-210.
- 14 Uyanık, “Epistemolojik Bir Dirilişe Doğru: Kalbin Anlaması”, s. 105.
- 15 Okumuş, “Bir Yeniden Diriliş Projesi Olarak İhyâu Ulûmi’d-Din”, s. 170.
- 16 Okumuş, “Bir Yeniden Diriliş Projesi Olarak İhyâu Ulûmi’d-Din”, s. 174.
- 17 Çünkü dirilişin en büyük düşmanı insanı haktan uzaklaştıran konfor düşkünlüğüdür. Bkz. Mohamad, “Kur’an Perspektifinden Medeniyetin Yükselmesinin ve Çökmesinin Faktörleri”, s. 264.
- 18 Sezgin, Muhammed Fuâd, “İslâm Medeniyetinin Donuklaşmasının Sebepleri Meselesi”, Çev. Dursun Hazer, *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002/2, s. 303.
- 19 Enbiyâ, 21/105.

ödüllendireceğini²⁰ bildirmiş ve bir ayette de şöyle buyurmuştur: “Allah, içinizden, iman edip de salih ameller işleyenlere, kendilerinden önce geçenleri egemen kıldığı gibi onları da yeryüzünde mutlaka egemen kılacağına, onlar için hoşnut ve razı olduğu dinlerini iyice yerleştireceğine, yaşadıkları korkularının ardından kendilerini mutlaka emniyete kavuşturacağına dair vaadde bulunmuştur. Onlar bana kulluk eder ve bana hiçbir şeyi ortak koşmazlar. Artık bundan sonra kimler inkâr ederse, işte onlar fasıkların ta kendileridir.”²¹ İmanla birlikte ibadet ve salih amel medeniyet dirilişinin diğer bir rüknü olarak karşımıza çıkmaktadır.²² Bu itibarla diriliş; aklı, gönlü, ruhu, davranışları; hâsılı bütün benliği en yüksek gaye için harekete geçirmek ve bu hedef uğrunda çile çekmektir. Bu çerçevede “diriliş”i gerçekleştirecek olan en yüksek gaye ve en yüce hakikatin yani “el-muhyi”nin tespit ve tarifi aynı zamanda insanı bütün boyutlarıyla kapsayacak külli bir “ihya”nın nasıl gerçekleşeceği sorusunun cevabını da bizzat içermesi sebebiyle büyük önem arz etmektedir. Biz, dirilişin gerçek kaynağını ve yolunu “medeniyet” kavramından hareketle belirlemeye çalışacağız.

I. Medeniyet ve Diriliş

Arapça bir kelime olan ve 150’den fazla tanımı yapılan “medeniyet”in²³ kökeni “medîne”dir. Medîne kelimesinin etimolojik açıdan iki kökten geldiği ifade edilmektedir. Bunlardan birincisi “m.d.n.”dir. Bu kökten geldiği kabul edildiğinde “medine” ve “medeniyet” kelimesi şehir ve şehirlilik; “medeni” ise şehirli anlamını ifade eder. “Medeniyet” kelimesinin diğer kökeni ise “d.y.n.”dir. Bu, “din” ile aynı kök anlama sahiptir. “Din”in kelime anlamı “kulluk” demektir. Bu itibarla ünlü Arap dilci Cevherî (ö. 393/1003) “medîn” kelimesinin kul; “medîne”nin ise ümmet anlamını ifade ettiğini söylemektedir.²⁴

Bilindiği üzere Hz. Peygamber Medine’ye hicret ettiğinde şehrin adı “Yesrib” idi. O, “azarlamak” manasına gelen bu ismi²⁵ “Medîne” ile değiştirmiştir.²⁶ “Medî-

20 Nahl, 16/97. Cezâirî, Câbir b. Mûsâ, *Eyserü't-Tefâsîr li Kelâmi'l-Âliyyi'l-Kebîr*, Mektebetü'l-Ülûmi ve'l-Hikem, Medîne, 1424/2003, III, 154; Şa'râvî, Muhammed Mütevellî, *Tefsîru's-Şa'râvî: el-Havâtır*, Matâbiu Ahbârî'l-Yevm, 1997, y.y., XIII, 8197.

21 Nûr, 24/55.

22 Örneğin aşk ile eda edilmiş olan namaz dirilişin bir başka önemli unsurudur. Ökten, “Mevlid veya Bir Medeniyet Beyanname”, s. 47. Hac ibadetinden de bir örnek verecek olursak; Safa ile Merve arasında koşmak aynı zamanda haksızlıklara karşı durmak, direnmek ve dirilişin bilincini bir kez daha kuşanmak manasına gelir. Bu koşu hem toplumsal, hem de ferdi planda kardeşlik bilinci ile dirilişi idrak etmektir. Emre, Akif, “Hac: Malcolm X’in Dirilişi”, *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 2007, Sayı: 3, s. 63.

23 Baltacı, Cahit, “Osmanlılar Döneminde İslam Medeniyeti”, *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu III. Bildiriler Kitabı*, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 53.

24 Cevherî, İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcu'l-Lüğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, Thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, Beyrût, 1407/1987, V, 2118.

25 “Yesrib” kelimesi Kur'an'da *الرَّحِيمِ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ* : “Yûsuf dedi ki: “Bugün size kınama yok. Allah sizi bağışlasın. O, merhametlilerin en merhametlisidir.” ayetinde yine azarlamak manasında *تَثْرِيْبٌ*/tesrib şeklinde geçmektedir. Bkz. Yûsuf, 12/92; Feyûmî, Ebû Abbâs, *el-Misbâhu'l-Münîr fi Ğaribi's-Şerhi'l-Münîr*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrût, ts., I, 81; İbn Sîde, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmâil, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, Thk. Abdulhamid Hindâvi, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1421/2000, X, 142; ; İbn Manzûr, Cemâlüddîn, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdir, Beyrût, 1414, I, 235; Hamîdî, Muahmed b. Ebî'n-Nasr, *Tefsîru Ğaribi mâ fi's-Sahihayn el-Buhârî ve Müslim*, Thk. Zebide Muhammed Saïd Abdulaziz, Mektebetü's-Sünne, Kahire, 1415/1995, s. 321.

26 Yahsubî, İyâz b. Mûsâ, *Meşâriku'l-Envâr alâ Sihâhi'l-Âsâr*, el-Mektebetü'l-Atika ve Dâru't-Türâs, y.y., ts., II, 306; İbnu'l-Esir, Meccuddîn, *en-Nihâye fi Ğaribi'l-Hadîsi ve'l-Eser*, Thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî, Mahmûd

ne”nin birinci anlamına göre her şehir bir medîne; her şehirde yaşayan her şehirli bir medenî; her şehir yaşamı da bir “medeniyet”tir. Bu tanım ekseninde Medîne ile Londra arasında herhangi bir fark yoktur. Başka bir ifadeyle Hz. Peygamber’in şehri de diğer şehirler gibi bir şehirdir. Bu anlamıyla “medine” her hangi bir şehri; “medeniyet” de herhangi bir şehir yaşamını ifade eder. Kur’an’da “medine” kelimesi bu anlamıyla da kullanılmaktadır. Örneğin; Hz. Lut’un kavminin yaşadığı kent²⁷ ve Allah’ın elçilerini ve Habîbu’n-Neccâr’ı şehit eden “karye.”²⁸ Kur’an’da bu anlamıyla “medine” olarak zikredilmektedir.²⁹

İkinci anlama göre ise medeniyetin kökü “medîne/mümin toplum”; “medîne”nin kökü “medîn/mümin birey”; “medîn”in kökü de “dîn”dir.³⁰ Her şehirde bir “dîn”in varlığından bahsedilebilir. Fakat buradaki dinin, medeniyetin çekirdeği ve hayat suyu olabilmesi için bozulmamış ve safiyetini kaybetmemiş “halis din” olması gerekir. “İyi bilin ki, halis din (ise) yalnız Allah’ındır.”³¹ Şu halde özelde birey, genelde de toplum için bir dirilişten bahsedeceksek bu dirilişin özünde dinin ve dinin sahibi Allah’ın var olduğunu ifade etmemiz gerekir. Allah “kendisinden başka hiçbir ilâhın bulunmadığı diri ve kâyyûm”³² olandır. O, hiçbir zaman ölmeyecek gerçek “diri”dir.³³ Bu itibarla İslam medeniyetinin Allah merkezli olduğunu söyleyebiliriz.³⁴

II. Allah ve Diriliş Medeniyeti

“Hayy” olmak “hayat” sahibi olmak demektir. Hayat sahibi olmanın en önemli alâmeti ise “ihya” etmek, yani hayat vermektir. İhya etmeyen “bilfiil” diri olsa

Muhammed et-Tanâhî, el-Mektebetü’l-İlmiyye, Beyrût, 1399/1979, V, 292Zebîdî, Muhammed Murtaşâ, *Tâcu’l-Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, Thk. Mecmûa mine’l-Muhakkıkîn, Dâru’l-Hidâye, yy., ts., II, 85.

27 Hicr, 15/67. Bkz. Sa’lebi, Ahmed b. Muhammed, *el-Keşfü ve’l-Beyân an Tefsiri’l-Kurân*, Thk. Ebû Muhammed b. Âşûr, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrût, 1422/2002, V, 345; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye ilâ Bülâğu’n-Nihâye*, Thk. Mecmûatu Resâil Câmiiyye bi Külliyyâtî’d-Dirâsâtî’l-Ulyâ ve’l-Bahsi’l-İlmî Câmîiatu’ş-Şârika, Mecmûatu Buhûsi’l-Kitâb ve’s-Sünne, yy., 1429/2008, VI, 3912.

28 Yâsîn, 36/20; Mâverdi, Ebû’l-Hasen Ali b. Muhammed, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, Thk. Es-Seyyid İbn Abdulmaksûd b. Abdîrrahîm, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrût, ts., V, 13; Beğavî, Ebû Muhammed, *Meâlimu’t-Tenzil fi Tefsiri’l-Kurân*, Thk. Abdurrezzâk el-Mehdi, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrût, 1420, IV, 11. Ayrıca bkz. Çalışkan, Necmettin, “Kur’an-ı Kerim’e Göre Ashâbü’l-Karye ve Habîb En-Neccâr”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12: (32), 2015, s. 112-115; Sıcak, Ahmet Sait, “Kur’an Yorum Geleneğinde Habîb En-Neccâr: Bir Literatür İncelemesi”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (40): 2017, s. 451 vd.

29 Bkz. A’raf, 7/123; Tevbe, 9/101, 120; Yûsuf, 12/30; Kehf, 18/19, 82; Neml, 27/48; Kasas, 28/15, 18, 20; Ahzâb, 33/60; Münâfikûn, 63/8.

30 Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l-Ayn*, Thk. Mehdi el-Mahzûmî – İbrâhîm es-Sâmîrî, Dâru ve Mektebetü Hilâl, ts., yy., VIII, 73; Herevî, Muhammed b. Ahmed, *Tehzibu’l-Luğa*, Thk. Muhammed İvaz, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrût, 2001, XIV, 129.

31 Zümer, 39/3. Bkz. Kuşeyri, Abdülkerim b. Hevâzin, *Letâifu’l-İşârât*, Thk. İbrâhîm el-Besyûnî, Nşr. el-Hey’etü’l-Mısıriyyetü’l-Âmmetü li’l-Küttâb, Mısır, ts., III, 267; Vâhidî, Ebû’l-Hasen, *el-Veciz fi Kitâbi Tefsiri’l-Aziz*, Thk. Safvân Adnân Dâvûdî, Dâru’l-Kalem/ed-Dâru’ş-Şâmiyye, Dımaşk/Beyrût, 1415, s. 928.

32 Bakara, 2/255.

33 Zemaşşeri, Ebû’l-Kâsım Mahmûd, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmüd’l-Tenzil*, Dâru’l-Küttâbi’l-Arabiyy, Beyrût, 1407, I, 299; Sem’âni, Ebû Muzaffer, *Tefsiru’l-Kurân*, Thk. Yâsir b. İbrâhîm-Ğanîm b. Abbâs b. Ğanîm, Dâru’l-Vatan, Riyâd, 1418/1997, I, 257.

34 Duman, Zeki, “İslam Medeniyeti ve Çağdaş Dünya”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 13, Yıl: 2011/2, s. 9.

da “bilkuvve” ölüdür. Çünkü diri kılmak, diriltenin varlığının ve var edicinin diriliğinin en büyük kanıtıdır. Bu sebeple Allah Kur'an'da, müşriklerin taptıkları şeylerin “şuursuz” ve “ölü” olduklarını; çünkü hiç bir şey yaratamadıklarını belirtmektedir.³⁵ Kur'an'da Allah'ın yalnızca “hayy” değil, aynı zamanda “muhyi” olduğu da önemle vurgulanır. O, “الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ”: “öldüren ve dirilten”,³⁶ diriden ölüyü, ölüden de diriye çıkarandır.³⁷ O, öldükten sonra yeryüzünü gökten indirdiği su ile diriltir.³⁸ Vefatından sonra insanı diriltecek olan da yine O'dur.³⁹

Allah, Kuran'da yerin ve göğün hükümrancılığının kendisine ait olduğunu, kendisinin dirilten ve öldüren olduğunu ve inanlar için kendisinden başka ne bir dost, ne de bir yardımcının bulunduğunu ifade etmekte⁴⁰ ve bir ayette de şöyle buyurmaktadır: “Korku ve ümit kaynağı olarak şimşegi size göstermesi, gökten yağmur indirip onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltmesi, O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Şüphesiz bunda aklını kullanan bir toplum için elbette ibretler vardır.”⁴¹

Elbette ki, ayet öncelikle “إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لُمُحْيِي الْمَوْتِ”: “Yeryüzünü dirilten ölüleri de diriltir.”⁴² gerçeğine delalet etmektedir. Fakat ayette yalnızca maddi diriliş değil, aynı zamanda manevî diriliş için de bir işaret vardır. Çünkü ölüm insanın yalnızca maddi varlığı için değil aynı zamanda manevi varlığı için de söz konusu olan bir kavramdır. Öyle ki, Allah'a iman ve itaati reddeden kâfirler Kur'an'a göre bir tür ölüdürler.⁴³ En'am Suresi'nin 36. ayetinde *إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُم* (Davete), ancak (bütün kalpleriyle) kulak verenler uyar. (Kalben) ölüleri ise (yalnızca) Allah diriltir. Sonra da hepsi O'na döndürülürler.” ifadeleriyle bu gerçeğe işaret edilmiştir.⁴⁴ Aynı şekilde Naml Suresi'nin 80. ayetinde *إِنَّكَ لَا تَسْمَعُ* (Şüphesiz sen ölülere duyuramazsın. Arkalarına dönüp kaçarlarken sağırlara da çağırını duyuramazsın.” hakka sırtını dönüp gidenler sağır ve ölü olarak vasfedilmişlerdir.⁴⁵

35 Nahl, 16/20-21.

36 Bakara, 2/258; Âl-i İmrân, 3/156.

37 Yunus, 10/31.

38 Nahl, 16/65.

39 Bakara, 2/259-260. Bkz. Bakara, 2/28.

40 Tevbe, 9/116.

41 Rûm, 30/24.

42 Fussilet, 41/39.

43 Kurtubî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Thk. Ahmed el-Berdüni-İbrâhim Atfîş, Dâru'l-Kütübü'l-Mısriyye, Kâhire, 1384/1964, X, 94; Şinkiti, Muhammed Emin, *Edvâu'l-Beyân fi İzâhi'l-Kur'an bi'l-Kur'an*, Dâru'l-Fikr li't-Tibâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', Beyrût, 1415/1995, VI, 284.

44 Zühaylî, Vehbe b. Mustafa, *et-Tefsîru'l-Vasit*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1422, I, 566; Hicâzi, Muhammed Mahmûd, *et-Tefsîru'l-Vâdih*, Dâru'l-Cili'l-Cedid, Beyrût, 1413, I, 606; İbn Yâsin, Hikmet b. Beşir, *Mevsûatü's-Sahihî'l-Mesbûr mine't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*, Dâru'l-Meâsir li'n-Neşri ve't-Tevzîi ve't-Tibâa, Medîne, 1420/1999, II, 236; Tantâvi, Muhammed Seyyid, *et-Tefsîru'l-Vasit li'l-Kur'âni'l-Kerim*, Dâru'n-Nahda, Kâhire, 1998, V, 69.

45 Ayrıca bkz. Rûm 30/52; İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *Tahrîru'l-Ma'ne's-Sedid ve Tenviru'l-Akli'l-Cedid min Tefsîri'l-Kitâbi'l-Mecid*, ed-Dâru't-Tünüsüyye, Tûnus, 1984, X, 34; Şa'râvi, *Tefsîru's-Şa'râvi*, XVII, 10849; Âl-i Gâzi, Molla Huveş, *Beyânu'l-Meâni*, Matbaatu't-Terakkî, Dımaşk, 1382/1965, II, 341.

Allah'a iman ve itaatin sağlayacağı idrak imkânlarından mahrumiyetleri sebebiyle Allah Kur'an'da pek çok ayette “*وَمَا يَشْعُرُونَ/لَا يَشْعُرُونَ*” “*Hissetmiyorlar*” ifadesiyle kâfirlerin ve asilerin mecazen diri, hakikatte ölü olmaları sebebiyle “şuursuz” olduklarını bildirmiştir. Bu bağlamda Kur'an'a göre;

Allah'ı, müminleri kandırmaya çalışanlar ve aslında yalnızca kendi kendilerini kandıranlar şuursuzdur/ölüdür.⁴⁶

Müminleri saptırmaya çalışanlar ve gerçekte kendileri sapanlar şuursuzdur/ölüdür.⁴⁷

İnsanları Allah'ın kitabından alı koymaya çalışanlar, kendileri de ondan uzak duranlar ve böylece kendilerini “helak” edenler şuursuzdur/ölüdür.⁴⁸

Bir memleketin ileri gelen günahkârları ve yalnızca kendilerini kandıran hilekârları şuursuzdur/ölüdür.⁴⁹

Allah bir sıkıntı ve darlığın ardından iyiliği, bolluk ve genişliği lütfettiğinde nereden nereye geldiklerini görmeyen ve nimeti inkâr eden nankörler; “Bir zamanlar atalarımız da darlığa uğramış ve bolluğa kavuşmuşlar” diyerek nimetin nüktesini göremeyen basiretsizler şuursuzdur/ölüdür.⁵⁰

Allah'ın her an kendilerini helak edebileceğini veya kıyametin her an kopabileceğini düşünmeden isyana devam eden her asi şuursuzdur/ölüdür.⁵¹

İsyanlarına rağmen maddi refah içinde yüzenler; isyanlarının dünyevî ve uhrevî akıbetlerini göremeyenler şuursuzdur/ölüdür.⁵²

Görüldüğü üzere Allah'ı ve Kur'an'ı inkâr ederek Hz. Peygamber'e karşı gelen kâfirler, müşrikler, zalimler, hainler; yani Allah'ın kendilerine gazaplandığı bütün ehl-i dalâlet şuursuz olup manen ölüdür. Çünkü onlar dirilişin ruhu olan vahyin nuruna sırt çevirmişlerdir: “*Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine, insanlar arasında yürüyeceği bir nur verdiğimiz kimsenin durumu, hiç, karanlıklar içinde kalmış, bir türlü ondan çıkamamış kimsenin durumu gibi olur mu? İşte kâfirlere, işlemekte oldukları çirkinlikler böyle süslü gösterilmiştir.*”⁵³ ; “*Diriler ile ölüler de bir olmaz. Allah, dilediğine işittirir. Sen, kabirde bulunanlara işittirecek değilsin.*”⁵⁴ ; “*(Aklen ve fikren) diri olanları uyarması ve kâfirler hakkındaki o sözün (azabın) gerçekleşmesi için Kur'an'ı indirdik.*”⁵⁵ Ayetlerde Allah, peygamberin tebliğine kulak vermeyeni ölüye benzetmektedir. Yani küfür bir tür ölüm, kâfir de bir tür ölüdür.

46 Bakara, 2/9.

47 Âl-i İmrân, 3/69.

48 En'am, 6/26.

49 En'am, 6/123.

50 A'râf, 7/95.

51 Yûsuf, 12/47; Nahl, 16/45.

52 Muminün, 23/56.

53 En'am, 6/122. Bkz. Zühayli, *et-Tefsiru'l-Vasit*, I, 786.

54 Fâtır, 35/22.

55 Yâsin, 36/70.

III. Vahiy ve Diriliş Medeniyeti

Allah'ın, ölümünden sonra insanı diriltmesiyle ilgili olarak Kur'an'da "أُنشَأُ/enşee",⁵⁶ "أَحْيَا/ahyâ"⁵⁷ ve "بَعَثَ/bease"⁵⁸ gibi fiiller kullanılmaktadır. Dikkatle incelendiğinde söz konusu fiillerin maddi dirilişi ifade etmelerinin yanında bazı ayetlerde manevi diriliş için de kullanıldıklarını görmekteyiz. Örneğin; "بَعَثَ/bease" fiili Kur'an'da "ba's" mastarı esas alınarak; Allah'ın gökten indirdiği suyla ölü toprağa can vermesini ve zamanı geldiğinde insanı da ölümünden sonra diriltecek olmasını ifade etmek için kullanılır.⁵⁹ Bu fiil, "bi'set" mastarı esas alınarak Allah'ın vahiy ve peygamber; dolayısıyla da din göndermesini ifade etmek için de kullanılmıştır.⁶⁰ Yani Allah indirdiği su ile ölü toprağı dirilttiği gibi, indirdiği vahiyle de ölü kalpleri diriltir. Bu itibarla "ba's" maddi; "bi'set" ise manevî bir diril(t)iş ifade eder.

Bundan dolayı vahyin Kur'an'da zikredilen isimlerinden biri de "rüh"tur.⁶¹ Allah onunla ölü kalpleri ve isyana gark olmaları sebebiyle adeta bir kabristana dönüşmüş toplulukları diriltir. Vahiy beşeriyet için bir "can suyu", insanı "rezilet"ten "fazilet"e taşıyan ve yaratılışının anlam ve amacı çerçevesinde onu ihya eden bir "sebeb-i hayat"tır. Kur'an insanlığın bengisuyu, ab-ı hayatıdır.⁶² Diriliş medeniyetinin kilit noktası olması sebebiyle; İslam medeniyetini yok etmek isteyen İslam düşmanları bu emellerine ulaşmak için Müslümanlarla Kur'an arasındaki bağın parçalanması gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Örneğin; 19. yüzyıl sonlarında, İngiltere Parlamentosu'nda sömürgelemlerden sorumlu olan Lord Gladstone'nin elinde Kur'an-ı Kerim'le kürsüye çıkarak sarf ettiği şu sözler bu durumun bir ifadesidir: "Bu kitap Müslümanların elinde kaldıkça biz onlara gerçek anlamda hükmedemeyiz. Ya Kur'an'ı yok etmeliyiz ya da onları Kur'an'dan uzaklaştırmalıyız. Müslümanları öyle bir hale getirmeliyiz ki, onlar Kur'an'ı okusalar da anlamamalılar."⁶³ Ancak mü'min ruhlar üzerinde, dağların yerinden oynatılmasından, yerin parçalanmasından ve ölümlerin konuşturulmasından daha büyük bir tesire sahip olan Kur'an, muhaliflerinin bu taleplerine olanak sağlamamıştır.⁶⁴

56 Ankebût, 29/20; Vâkıa, 56/35, 61; Mu'minün, 23/14; Yâsin, 36/69.

57 Bakara, 2/28, 164, 243; En'âm, 6/122; Nahl, 16/65; Hacc, 22/66; Şuarâ, 26/81; Ankebût, 29/63; Rûm, 30/40; Fâtır, 35/9; Yâsin, 36/33, 79; Mü'min, 40/11; Fussilet, 41/39; Câsiye, 45/5; Kâf, 50/11; Necm, 53/44.

58 Bakara, 2/56, 259; En'âm, 6/36, A'râf, 7/14; Meryem, 19/15, 33; Mu'minün, 23/16, 100; Rûm, 30/56; Lokmân, 31/28; Sa'd, 38/79; Mücâdele, 58/6, 18; İnfitâr, 82/4.

59 En'âm, 6/36; Hicr, 15/36; Nahl, 16/21, 38; Kehf, 18/12, 19; Hacc, 22/5, 7; Şuarâ, 26/87; Neml, 27/65; Yâsin, 36/52; Sâffât, 37/144; Teğâbun, 64/7; Cinn, 72/7; Âdiyât, 100/9.

60 Bakara, 2/129, 213; Âl-i İmrân, 3/164; A'râf, 7/103; Yûnus, 10/74-75; Nahl, 16/36; İsrâ, 17/15, 94; Furkân, 25/41, 51; Kasas, 28/59; Mü'min, 40/34; Cum'a, 62/2.

61 Nahl, 16/2; Mu'min, 40/15.

62 Ayaydın, Kibar, "Sezai Karakoç'ta "Gençlik, Ahlâk, Anne ve Çocuk" Kavramlarının "Diriliş Neslinin Amentüsü" Bağlamında Ele Alınışı", *Uluslararası Gençlik ve Ahlâk Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 6-7-8 Ekim 2016, Cilt: II, 2016, s. 684, 668.

63 Yıldız, Abdullah, "Yaygın Kur'an-ı Kerim Eğitimi ve "Kur'an'la Diriliş Seferberliği, Yeniden Yapılanmanın Eşiğinde Kur'an Kursları", *YECDER IV. Ulusal Din Görevlileri Sempozyum Bildirileri* (27 Nisan 2013 - İstanbul), 2014, s. 35-36.

64 Bkz. Erdoğan, İbrahim Halil "Nübüvvetin İspatı Bağlamında Kur'an'ın Psikolojik İcâzı", *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi*, 15/2 (2017), s. 407.

Oysaki insanlığın izzet ve terakkisi ancak Kur'an'a uymak ile mümkün olabilir.⁶⁵ Bu gerçeğe işaret eden Hz. Peygamber *إِنَّ اللَّهَ يَرْفَعُ بِهَذَا الْكِتَابِ أَقْوَامًا، وَيَضَعُ بِهِ الْآخَرِينَ* : “Allah Kur'an ile bazı toplumları yükseltir, bazı toplumları da alçaltır.” buyurmaktadır.⁶⁶ Müslümana medeniyet kurma görevini veren Kur'an o medeniyetin hangi temeller üzerine inşa edileceğini de belirlemiştir.⁶⁷ Temeli takvaya, her an vicdan muhasebesini diri tutmaya, ahlaki değerleri ön planda sunmaya ve kaynağını vahiyden almaya dayalı Kur'an medeniyeti, insanlığın, içinde çırpındığı bütün sınırları bitirecek tek alternatif medeniyettir.⁶⁸ Her ayeti insanlar için “muhyî” olan Kur'an'a karşı çıkan bir medeniyet bir gün mutlaka tarih sahnesinden kalkacak; Kur'an'ı kendisine rehber edinen bir toplum ise eninde sonunda zafere ulaşacaktır. Nitekim tarih bunu böyle yazmış ve Kur'an'ı kalemleri ile iptal etmeye çalışan Arap edipleri de zor kullanan Mekke uluları da bu medeniyet karşısında silinip gitmiş ve soyu kesik olanlar (Kevser: 108/3) zümresine ilhak olmuşlardır.⁶⁹

IV. Hz. Peygamber ve Diriliş Medeniyeti

Böylesine diriltici bir işleve sahip olan vahyi⁷⁰ Hz. Peygamber'e taşıyan Cebrail (a.s.)'in adı da Kur'an'da “Rûhu'l-Kudûs” olarak ifade edilmektedir.⁷¹ Vahyin manevi ihya ile olan bu ilişkisi sebebiyle “rûh” olan meleğin;⁷² ruh olan vahyi, Hz. Peygamber'in kalbine indirdiği ifade edilmekte ve Allah şöyle buyurmaktadır: “*De ki: 'Her kim Cebrail'e düşman ise, bilsin ki o, Allah'ın izni ile Kur'an'ı; önceki kitapları doğrulayıcı, mü'minler için de bir hidayet rehberi ve müjde verici olarak senin kalbine indirmiştir.'*”⁷³ Kalp ilim ve irfanın insan benliğindeki odak noktası olmasından dolayı,⁷⁴ yalnızca maddi değil; aynı zamanda manevi dirilişin de en büyük imkânlarından birine sahiptir. Söz konusu “ihya” fonksiyonu sebebiyle vahiy, tek ciltlik mazruf bir kitap olarak Kâbe'nin damına değil, Hz. Peygamber'in kalbine indirilmiştir. Ona duyulan bağlılık, teslimiyet, sadakat ve aşk⁷⁵ medeniyet dirilişi-

65 Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, ts., III, 540

66 Müslim, “Salâtu'l-Müsâfirîn”, 47; İbn Mâce, “Mukaddime”, 16. Bkz. Hanbelî, Ahmed b. Receb, *Revâiu't-Tefsîr*, Derleyen: Ebû Muaz Târik b. İvazullâh b. Muhammed, Dâru'l-Âsime, Suûd, 1422/2001, I, 58; Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, VI, 14; Kurtubî, *el-Câmi'*, XIV, 239; XVII, 300; Sa'lebî, *el-Kesfü ve'l-Beyân*, I, 233.

67 Kasas, 28/5; ayrıntılı bilgi için bkz. Çalıskan, Necmettin, “Kur'an'da İnsanın Varlıklarla İlişkisi”, *Thecenter of JASSS (TheJournal of Academic Social Science Studies) Journal*, 55: 2017, s. 255.

68 Boz, Halit, “Kur'ânî Medeniyet ile Diri Kalmak”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume: 6, Issue: 1, January, 2013, s. 428.

69 Bkz. Erdoğan, İbrahim Halil, *Nübüvvetin İspatı Bağlamında Fahreddin er-Râzi'nin İcâzu'l-Kur'an Görüşü*, Basılmamış Doktora Tezi/Erciyes Üniversitesi, 2017, s. 137-39.

70 Bkz. Taberî, İbn Cerir, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki bi't-Teâvun mea Merkezi'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyyeti bi Dâri Hicr Hüsni Yemâne, Dâru Hicr, y.y., 1422/2001, II, 322.

71 Bakara, 2/87; Mâide, 5/110. Bkz. Mâverdi, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, I, 156; Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'an*, I, 106.

72 Bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, II, 321.

73 Bakara, 2/97. Ayrıca bkz. Şuarâ, 26/193.

74 İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Ğâlib, *el-Muharreru'l-Veciz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Aziz*, nşr. Abdusse-lam Abdüşşâfi Muhammed, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1422, I, 183; Kurtubî, *el-Câmi'*, II, 36.

75 İslam medeniyeti hem akla hem de aşka dayanmasıyla ilgili olarak bkz. Ökten, “Mevlid veya Bir Medeniyet Beyanamesi”, s. 42.

nin diğer bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁶ Sezai Karakoç'un ifadesiyle "vahiyle kutlanmış peygamber ruhlarının ışığından bir aydınlık"⁷⁷ almadan bir medeniyet dirilişine ulaşmak mümkün değildir. Çünkü İslam medeniyetinin merkezinde Medine; Medine'nin merkezinde de Hz. Peygamber vardır. O, medeniyet dirilişinin köklerinden biridir. Bu noktadan hareketle diyebiliriz ki; İslam medeniyeti Hz. Peygamber'i model kabul eden bir medeniyettir.⁷⁸ "Allâh ve Resûlüne itaat edin, birbirinizle çekişmeyin; sonra korkuya kapılırsınız da kuvvetiniz gider..."⁷⁹ ayeti de bir bakıma İslam medeniyetinin varlık ve bekasının Kur'an'ın yanında sünnet-i seniyyeye de sıkı sıkıya bağlı olduğuna işaret etmektedir.

Başka bir deyişle; diriltici olan vahiy "Rûhu'l-Kudüs" olan Cebrail (a.s.) tarafından Allah Resulünün kalbine ve dolayısıyla da karakterine ve benliğine indirilmekle onu bütün müminlerin dirilişi için bir model yapmıştır. Bu bağlamda Allah, kendi zatının yanında peygamberinin de çağrısını vahyin diriltici fonksiyonuyla doğrudan ilişkilendirerek şöyle buyurmuştur:⁸⁰ "Ey iman edenler! Sizi diriltecek olan şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah'ın ve Resulü'nün çağrısına uyun ve bilin ki Allah, kişi ile kalbi arasına girer. Yine bilin ki, O'nun huzurunda toplanacaksınız."⁸¹ Onun, müminlerin uymaları gereken bir model oluşu Kur'an'da "üsve" kavramıyla ifade edilmiştir.⁸² Üsve olan Hz. Peygamber, Allah'ın vahiy aracılığıyla birey ve toplumu manevi yönden diriltmesindeki en önemli vesilelerden biridir. Allah Resulü, kalbine indirilmiş olan vahiyle, toplum içinde çok yönlü bir ihya faaliyeti gerçekleştirmiştir. Bu ihyanın mahiyeti, müşriklerin zulmü sebebiyle Habeşistan'a hicret eden ashabın sözcüsü Cafer b. Ebî Tâlib'in Necaşi'ye söylediği şu cümlelerde özlü bir şekilde ifade edilmektedir:

"Ey kral, biz cahiliye halkı olarak putlara tapardık, ölü eti yerdik (giyaplarında insanları karalardık), fuhuş yapardık. Akrabalık bağlarını koparır, komşularımıza kötülük ederdik. İçimizden güçlü olan zayıfı ezerdi. Allah bize elçisini gönderinceye kadar durumumuz böyleydi. Onun soyunu, dürüstlüğünü, iffetini ve güvenilirliğini biliyoruz. O, bizi Allah'a, O'nun birliğini tanımaya ve O'na ibadet etmeye, bizim ve atalarımızın Allah'ın dışında taptığımız taşları ve putları bırakmaya davet etti. Doğru sözlü olmamızı, emaneti sahibine vermemizi, akrabalık bağlarını yaşatmamızı, komşuya iyilik etmemizi, insanların canlarına ve mahremiyetlerine saldırmaktan kaçınmamızı emretti. Bize hayâsızlıkları, yalan şahitliği, yetim malı yemeyi, masum kadınlara iftira atmayı yasakladı. Yalnız Allah'a ibadet etmemizi ve O'na şirk koştuktan kaçınmamızı emretti, namaz kılmamızı, oruç tutmamızı

76 Ökten, "Mevlid veya Bir Medeniyet Beyanname", s. 34, 40, 44.

77 Karakoç, Sezai, *Kıyamet Aşısı*, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2009, (IX. Baskı) s. 105.

78 Çavdarî, Muhammed Ekrem - Michael D. Berdine, "İslâmî Diriliş ve Batılı Tepki", Çev: Mustafa Çöpoğlu, *İslâmî Sosyal Bilimler Dergisi*, 1995, Cilt: III, Sayı: 1, s. 129.

79 Enfâl, 8/46.

80 Sâbüni, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsir*, Dâru's-Sâbüni li't-Tıbbî ve'n-Neşri ve't-Tevzi', Kâhire, 1417/1997, I, 464; Cezâiri, *Eyserü't-Tefâsir*, II, 297.

81 Enfâl, 8/24. Bkz. Beydâvi, Nâsirüddin, *Esrâru't-Te'vil ve Envâru't-Tenzil*, Thk. Muhammed Abdurrahmân Maraşlı, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyy, Beyrût, 1418, III, 55; Zuhaylî, Vehbe b. Mustafâ, *et-Tefsîru'l-Vasit*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1422, III, 1997/1998., I, 786;

82 "Andolsun, Allah'ın Resûlünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır." Ahzâb, 33/21. Ayrıca bkz. Tantâvi, *et-Tefsîru'l-Vasit*, XI, 192.

ve zekât vermemizi emretti. Biz de onu tasdik ettik, ona inandık ve ittiba ettik. Artık yalnız Allah’a ibadet ediyor ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmuyorduk. Onun bize yasakladığı şeyleri yasak bildik, helal kıldıklarını da helal bildik. İşte bu yüzden kavmimiz bize düşman oldu. Dinimizi bırakmamız, zamanında meşru gördüğümüz şeylere yeniden dönmemiz için bize işkence ettiler. Bize baskı ve zulüm yapıp zor durumda bırakmaları, dinimiz yaşamamızı engellemeleri üzerine ülkenize sığındık.”⁸³

Cafer (r.a.)’ın bu ifadeleri, cahiliye devri toplumunun inanç, amel ve ahlak bakımından içinde bulunduğu sefaleti ve Hz. Peygamber’in gerçekleştirdiği ihya faaliyetinin topluma sağladığı manevi terakkiyi göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Nebevi ihya aksiyonu sayesinde inkârdan imana, isyandan itaate, zulümden adalete; hâsılı her türlü reziletten fazilete ulaşan bu toplum, Allah’ın kendilerinden, kendilerinin de Allah’tan razı oldukları gerçek kulluk makamını elde etmiştir.⁸⁴ Şekavetin saadete inkılabını ifade sadedinde Allah’a ve Resulüne iman ve ittiba eden bu toplumun yaşadığı devirin, “asr-ı saadet” olarak isimlendirilmesi de bu açıdan oldukça anlamlıdır.

V. İlim ve İrfan Geleneği ve Diriliş Medeniyeti

Hız. Peygamber “üsve-i hasene” oluşuyla vahyin ifade ettiği diriltici yüksek hakikatleri kendi hayatında tatbik edip somutlaştırarak bir “usul/yol” inşa eder. Allah Kur’an’da pek çok ayette “yol” kavramını bazen “سَبِيلُ اللَّهِ / sebilullâh” ifadesiyle kendisine;⁸⁵ bazen de “قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي”: “De ki, ‘bu benim yolumdur’”⁸⁶ şeklinde Rasul-i Ekrem’e izafe eder. Arapçada “yol”un bir anlamı “sebîl”, diğer anlamı da “sünnet”-tir. Sünnet ile, bir medeniyetin dirilişine ilişkin prensipler daha belirgin ve somut hale gelir.⁸⁷ Kur’an’a göre medeniyet “hakka doğru yol alma” ve “hakk yolunda olma” ile kaimdir.⁸⁸ İslam medeniyetinin ihya ve inşasına giden yol Kur’an’da Allah’a ve peygamberine izafe edilen yoldur. Ancak bir medeniyet dirilişinin usul ve

83 Çağırıcı, Mustafa, “İnsanların Birlikte Yaşamaya Muhtaç Olmaları”, *Hız. Peygamber ve Birlikte Yaşama Ahlakı*, DİB. Yayınları, Ankara, 2015, s. 29-30. Ayrıca bkz. Sa’lebi, *el-Keşfu ve’l-Beyân*, III, 88-89; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye ilâ Bülûğu’n-Nihâye*, III, 1836-1838.

84 Bkz. Tevbe, 9/100.

85 Bkz. Bakara, 2/154, 190, 195, 217, 218, 244, 246, 261, 262, 273; Âl-i İmrân, 3/13, 99, 146, 157, 167, 169, Nisâ, 4/74-76, 84, 89, 94, 95, 100, 160, 167; Mâide, 5/54, En’âm, 6/116; Arâf, 7/45, 86; Enfâl, 8/36, 47, 60, 72, 74; Tevbe, 9/19, 20, 34, 38, 41, 60, 81, 111, 120; Hüd, 11/19; İbrâhîm, 14/3; Nahl, 16/88, 94; Hacc, 22/9, 25, 58; Nûr, 24/22; Lokmân, 31/6; Sa’d, 38/26; Muhammed, 47/1, 4, 32, 34, 38; Hucurât, 49/15; Hadîd, 57/10; Mücâdele, 58/16; Saff, 61/11; Münâfikûn, 63/2; Müzzemmil, 73/20.

86 Yûsuf, 12/48.

87 Bir ilkeye göre hareket etmek Arapça’da “siret” kelimesiyle ifade edilir. Siret ise sünnet ile eş anlamlıdır. Bkz. İbn Kuteybe, Ebû Muhammed b. Abdullah, *Ğaribu’l-Kur’an*, Thk. Saîd el-Lehhâm, y.y., ts., s. 201.

88 Allah’a ve kitabına iman edip Hız. Peygamber’e ittiba eden herkes Kur’an’a göre diridir. Kur’an ve sünnet çerçevesinde Allah’ın dininin yaşaması için “ceht” ve “cihat” eden herkes de dirilicidir. Belki de bundan dolayı Allah’ın dininin yaşaması için büyük cehdi ortaya koyup cihat ederken hayatını feda eden şehitlerin ebedi diriliğe mazhar olmaları Kur’an’da önemle vurgulanır: “Allah yolunda öldürülenlere “ölüler” demeyin. Hayır, onlar diridirler. Ancak siz bunu bilemezsiniz” (Bakara, 2/154). Şahadet hem ebedi âlemde ebedi nimetlere ve mutluluğa ermek bakımından “dirilmek” hem de dinin yaşamasına en büyük desteği ifade etmesi bakımından da “diriltmek”tir. Bu diriltmenin/dirilmenin Allah’ın yolunda olma/ölme ile ilişkilendirilmesi de oldukça dikkat çekicidir.

esaslarını içeren bu yol Kur'an'da aynı zamanda müminlere de izafe edilmekte ve Allah şöyle buyurmaktadır: “Kim, kendisine hidayet (Kur'an) besbelli olduktan sonra peygambere karşı çıkar, mü'minlerin yolundan başkasına uyarsa, onu yöneldiği yolda bırakırız ve cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir varış yeridir”⁸⁹

Bu itibarla, peygamberlerin ortaya koydukları diriliş medeniyetinin onların arkadaşları ve takipçileri aracılığıyla devam ettiğini/etmesi gerektiğini belirtmemiz gerekir. Aksi takdirde peygamberlerin davalarına sıdk-u sadakat ile bağlı olmayan kimseler sebebiyle diriliş ruhu zayi olur. Allah'ın Kur'an'da Hz. Nuh, Hz. İbrahim ve Hz. Yakup'tan sonra namazı zayi eden ve şehvetlerine tabi olan bir neslin geldiğini belirtmesi de bu açıdan dikkat çekicidir.⁹⁰ Hz. Peygamber'in sohbetiyle şereflenen ashabı, hayatlarını onun davasını dünyanın her tarafına ve hayatın her alanına taşımaya adanmışlardır. İslam medeniyetinin temelinde sahabe-i kiramın izi, katkısı ya da mührü bulunmaktadır. Onlar adeta Kur'an ve Sünnet'in ruhunu eşyaya kazımışlardır.⁹¹ Dolayısıyla diriliş medeniyetinin köklerini bulabilmemiz için yalnızca Hz. Peygamber'in hayatına bakmamız yetmez. Hz. Peygamber'in ahlakına ve yaşamına bakmak insana yalnızca sanatkârı gösterir. Sanatkârı gereği gibi anlamak için sanata da bakmak gerekir. Asr-ı saadet nesli Hz. Peygamber'in ihya aksiyonunun şaheseridir. Resul-i Ekrem'i gereği gibi anlamak, onun ihya faaliyetinin ashabı üzerindeki yansımalarına da vakıf olmayı gerektirir. Bu sebeple biz Kur'an'a baktığımızda “üsve” kavramının yalnızca peygamberlerle değil, aynı zamanda onların ashablarıyla da ilgili bir kavram olduğunu görüyoruz.⁹²

Görüldüğü üzere İslam Medeniyetinin temellerinde Hz. Peygamber'in hayatının ve ahlakının derin izleri olduğu gibi, onu örnek almış ashabının⁹³ ve onlara ih-san ile tabi olmuş nesillerin de çok önemli rolleri vardır. Bu noktadan hareketle diyebiliriz ki; diriliş öylesine soyut bir kavram olmayıp, bir takım mümtaz şahsiyetler tarafından temsil edilen bir yapıya sahiptir.⁹⁴ Dirilişi ümmet-i Muhammed'in, yeryüzünde hakkı ve adaleti egemen kılmak için uyması gereken fikir ve eylem yolu olarak gören Sezai Karakoç'a göre bu yol gelenektir. Ona göre “diriliş” sözcüğü gerçek anlamda, dirilme işi, canlanma; mecazi anlamda, yeni bir atılımla güç kazanma ve dinî terminolojide ölümden sonra dirilme, “el-ba'sü ba'de'l-mevt” anlamına gelmektedir. O, “diriliş” kavramıyla toplumumuzun problemlerini tarihi-sosyolojik bakış açısıyla analiz ederek çıkış yolları bulmayı kast etmektedir. Karakoç, bu anlamdaki dirilişi “el-ba'sü bade'l-mevt” ile ilişkili görür.⁹⁵

89 Nisâ, 4/115.

90 Meryem, 19/58-59.

91 Tekineş, Ayhan, “İslam Medeniyetinin Kuruluşunda Ashab-ı Kirâm”, C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2010, Cilt: XIV, Sayı: 2, s. 71-72.

92 “İbrahim'de ve onunla birlikte bulunanlarda sizin için güzel bir örnek vardır.” Mümtahine, 60/4. Bkz. Âl-i Gâzi, Beyânu'l-Meâni, V, 502.

93 Şeker, Mehmet, “Hz. Peygamber ve İslam Medeniyeti”, Hz. Muhammed ve Gençlik (Kutlu Doğum Haftası: 1992), TDV. Yay., Ankara, 1995, s. 33-34.

94 Diriliş örnek olan “öncekiler ve öndekiler”le ilgili ayrıntılı açıklama için bkz. Sıcak, Ahmet Sait; Çalışkan, Necmettin, “Yeni Bir Dünya'nın Kur'ânî Umdeleri”, Turkish Studies, 2017: Volume 128, s. 180.

95 Yılmaz, M. Necip, “Diriliş Düşüncesi ve Ruh İklimimizin Mimarları”, Türk Dünyası Bilgeleri Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması (26-28 Mayıs 2014) Bildiriler, 2014, Cilt: III, s. 104.

Bu çerçevede Karakoç her alanda yetişmiş önderleri/diriliş mimarlarını sıralar: İmam-i Azam, İmam-i Şafii, İmam Malik, Ahmed bin Hanbel, Hasan Basri, Cüneyd Bağdadî, Bayezid-i Bistamî, İbrahim Edhem, Râbiatü'l-Adeviyye, Muhyiddin İbn Arabi, Ahmed Rufai, Bahaddin Nakşibendi, Abdulkadir Geylani ve Mevlana. Diğer eserlerinde daha birçok İslam düşünür, şair ve devlet adamlarının tecrübelerine değinir. Bu ruh iklimimizin mimarları, bunalım döneminde Anadolu'ya hayat veren ve yüzyıllardır diriltici soluğu devam eden şahsiyetlerdir. Karakoç, özellikle bu mimarlardan Mevlana ve Yunus Emre ile ilgili müstakil birer eser yazmıştır. O, Mevlana'nın Anadolu'nun yeniden kuruluşunun metafizik planının mimari olduğunu belirtir: "Haçlıların şüphelere saldıdığı yaralı ruh, Mevlana'nın şifalı eliyle iyi edilmiş, Moğolların saçtıkları umutsuzluk tohumları yine onun gülümsemesiyle kurumuştur. Mevlana, Anadolu Selçuklu Devleti'nin güç kaybetmesi ve Haçlı akınları karşısında belirsizliğe gömülen Anadolu'nun, hatta bütün İslam dünyasının tabib-i manevisi olmuştur. Bu yüzden Muhammet İkbal XX. asırda bile düşünce sistemini Mevlana'nın bakış açısı üzerine kurmuştur." Karakoç Mevlana ile ilgili kaleme aldığı eserine şu soruyla başlar: "Ölümü düğün gecesi (şeb-iarus) olarak anlayan insana tesir edecek hangi güç vardır? Ona göre Mevlana'nın çağrısı sadece Müslümanlara değil; o dönemdeki tüm insanlara; Yahudilere, Moğollara, Rumlara, Hristiyanlaradır."⁹⁶

Dolayısıyla diriliş medeniyeti bu gönül erleriyle hayat bulan bir gönül ve sevgi medeniyetidir. Allah yolunda olan kimselerle dost olmak, onlarla birlikte olmak ve hatta onlarla birlikte ölmek bir medeniyet düsturudur.⁹⁷ Bu sevgi, Allah'tan başlayıp Hz. Peygamber'i, müminleri, nehirleri, dağları, taşları, ağaçları, kuşları, canlı ve cansız her şeyi hatta mescidin köşesinde inleyen hurma kütüğünü bile içine alan bir genişliğe sahiptir ki Mevlana, Yunus Emre, Vâhib-i Ümmî, Sinan-ı Ümmî gibi gönül adamı ve âşıklar üretir. Bugün bile hala her yıl yüzlerce insan bu gönül insanların tesiriyle Müslüman oluyor, manevi açıdan dirilişe mazhar oluyor. O halde ölen hayvan imiş, âşıklar ölmez. Aşka ve muhabbete ermeksizin yaşayan da adeta ölüdür. Yunus'un dediği gibi;

İşitin ey yârenler! Aşk bir güneşe benzer
Aşkı olmayan gönül misal-i taşa benzer
Taş gönülde ne biter, dilinde ağu tüter
Nice yumuşak söylese, sözü savaşa benzer⁹⁸

96 Yılmaz, "Diriliş Düşüncesi ve Ruh İklimimizin Mimarları", s. 109-110. Ayrıca bkz.: Atay, Rifat, "Dinsel Çoğulculuk Açısından Farklı Mevlana Okumaları: Bir Çözümleme Denemesi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XI, 2006, ss. 77-100; ; Atay, Rifat, "Peygamber Varisi Mevlana: İnsan Sevgisi Merkezli Çoğulcu Bir Okuma Denemesi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XII, 2007, ss. 113-122; Atay, Rifat, "Bir Arada Yaşama Tecrübesi Olarak Mevlevilik: Eva De Vitray-Meyerovitch'le Tekerleğin Poyrasına Yolculuk", *Milel ve Nihal Dergisi*, cilt.6, 2009, ss. 87-101; ; Atay, Rifat, "Mevlânâ'nın Hristiyanları, Hristiyanların Mevlânâsı: Mesnevî Merkezli Çoğulcu Bir Okuma Denemesi" *Mevlânâ Mesnevî ve Mevlevihaneler Sempozyumu* (30 Eylül-01 Ekim 2006), Hz. Mehmed Veysi Dörtbudak, Mevlânâ Araştırma Kültür Sanat Derneği (MAKSAD), Manisa 2007, s. 51-56.

97 Ökten, "Mevlid veya Bir Medeniyet Beyannamesi", s. 45.

98 *Yunus Emre Divanından Seçmeler*, Gönül Yayıncılık, Ankara, ts., s. 46.

Öyle görünüyor ki, insanlığı ancak sevgiyle dirilmiş bir medeniyet, sevgi medeniyeti kurtarabilir.⁹⁹

İnsan diri olmayı ve diri kalmayı sever. Bu, onun fitratına Allah tarafından kazanmış bir duygudur. Bu sebeple o, aslında “ebedilik” sevdalısıdır. İblis’in, Hz. Âdem’i “شجرة الخلد وملك لا يبلى” : “*ebedilik ağacı ve yok olmayacak bir saltanat*” ile kandırmasının,¹⁰⁰ insanın bu emelini dünyada gerçekleştirmek için büyük yapılar inşa etmesinin¹⁰¹ ve Kur'an'ın ifadesiyle “insanın bin yıl yaşamak istemesi”nin¹⁰² kökeninde hep bu arzu yatar. Oysaki insanın dünyada “ebedilik” arzusuna ulaşması mümkün değildir. Çünkü ahirete nispetle dünya hayatı sınırlı ve sonludur. Ahirete nispetle dünya hayatı bir araç olup; adeta sanal bir gerçeklik, bir gölge oyunu gibidir. Bundan dolayı insan “ebedilik” arzusunun ahirette gerçekleşeceğini bilmeli ve bu şuurla yaşam sürmelidir. “يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ” : “*İnsan malının, kendini ebedileştireceğini zanneder*”¹⁰³ ise ahirette “جنة الخلد” ebedi saadetten¹⁰⁴ mahrumiyetin yanı sıra “عَذَابُ الْخُلْدِ” : “*ebedi azab*”a¹⁰⁵ maruz kalacaktır. Ölüm ve sonrasına yüklenen anlam medeniyet dirilişinde belirleyici unsurlardan biridir.¹⁰⁶

Bu itibarla Mevlana (ö. 672/1273) Mesnevi’de, ahireti bırakıp da dünya hayatının peşine düşeni bir “gölge avcısı”na benzetir ve şöyle der: “Kuş havadadır, gölgesi yerde. Kuş (sanki yerde) uçar gibi görünür. Ahmağın biri, o gölgeyi avlamaya kalkışır, takati kalmayınca kadar koşar. O gölgenin havadaki kuşun aksi olduğundan; o gölgenin aslının nerde bulunduğundan haberi yok! Gölgeye doğru ok atar. Bu araştırma yüzünden okluk bomboş kalır. Ömrünün okluğu boşalır. Ömrü gitti; gölge avı ardında koşmada yandı eridi!”¹⁰⁷ Mevlânâ bu beyitlerde, fani olan dünya ile meşgul olup baki olan hakikatten gafil olan insanı bir hayal ve gölge avcısı olarak niteler. Bu durum Kur'an'ın ifadesiyle dünya hayatını ahiret hayatına tercih etmek; ahiretini satıp, dünyayı satın almak demektir.¹⁰⁸ Bu duruma düşen bir insanın ebedi saadet arzusu, ahirette ebedi bir azaba dönüşecektir.

Ebedi olan uhrevi saadeti elde etmek için insanın yapması gereken, dünyadan ahirete, yaratılıştan yaratıcıya, süfliden ulvîye ve maddi olandan manevi olana “dönmek” ve nefisini terbiye etmektir. Bu gerçek Kur'an-ı Kerim’de şöyle ifade edilmektedir:

“فَتَوْبُوا إِلَىٰ بَارئِكُمْ فَأَقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِنْدَ بَارئِكُمْ”

“Gelin yaratıcınıza tövbe edin de nefislerinizi öldürün (kendinizi düzeltin). Bu, Yaratıcınız katında sizin için daha iyidir.”¹⁰⁹ Ayete baktığımızda nefsi terbiye etmenin öl-

99 Küçük, Raşit, “Sevgi Medeniyeti”, *Elmalî: İrfan ve Sevgi Şehri*, Antalya, 2009, s. 14-15.

100 Tâhâ, 20/120.

101 Şuarâ, 26/129.

102 Bakara, 2/96.

103 Hümeze, 104/3.

104 Furkân, 25/15.

105 Secde, 32/14; Yûnus, 10/52; Furkân, 25/69; Secde, 32/14; Fussilet, 41/28.

106 Ökten, “Mevlid veya Bir Medeniyet Beyannamesi”, s. 46.

107 Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevi*, Çev: Veled İzbudak, Gözden Geçiren: Abdülbaki Gölpınarlı, II. Baskı, İstanbul, 1990, I, 413-421.

108 Bakara, 2/86.

109 Bakara, 2/54; Kuşeyri, *Letâifu'l-İşârât*, I, 92.

meden önce ölmek; ölmenden önce ölmenin de gerçek dirilişi elde etmek anlamına geldiğini söyleyebiliriz.¹¹⁰ Dolayısıyla gerçek bir diriliş medeniyetinde ihya olan insanda beliren “sonsuz saadete erme emeli” asla bitmeyecek bir nimete mazhar olabilmek için ölmenden önce ölmeyi; yani nefis terbiyesini ve fazilete engel ayak bağlarından kurtulmayı gerektirmektedir.¹¹¹ Diriliş toplumunun her bir ferdinin akıl ve ruh dünyasında egemen olan bu hedef, mümin ve muttaki bireyi, seküler medeniyet mensuplarından ayıran temel düsturdur.

Sonuç

İslam medeniyetinde akıl kalbin, tefekkür imanın, düşünce duygunun, ilim de amelin ikizidir. Bundan dolayı gerçek medeniyet dirilişi beşerî olanı bütünüyle kapsayan topyekûn bir olgudur. O, insana ait akıl yani bilgi ve tefekkür; kalp yani iman, duygu ve şuur; davranış yani ibadet ve insanlara eza veren şeyi yoldan kaldırmaya kadar varan ve hayatın her alanını kuşatan salih amel ile kaim ontolojik, epistemolojik, estetik ve etik bir silkiniş, uyanış ve yeniden ayağa kalkış halidir.

Dirilişi anlamak medeniyeti ve Medine’yi, Hz. Peygamber’i ve ashab-ı kiramı anlamak demektir. Medine’yi anlayabilmek için Mekke’ye, Mekke’den Medine’ye hicrete, Mekkî yılları anlayabilmek için cahiliye devrine bakmak gerekir. Cahiliye devri dirilişin zarureti, Mekkî yıllar dirilişin bedeli, Medine yıllar ise dirilişin mahiyeti ve semereleriyle ilgili ipuçları verir. Medine’deki medeniyetin kökleri aslında Mekke’dedir. Mekke medeniyetin eşiği, Medine ise medeniyetin beşiğidir.¹¹² Medeniyetin beşiği olması itibarıyla Medine’yi, Mescid-i Nebevi’yi, Suffe’yi tekrar okumak, Ensar ile Muhacirler arasındaki kardeşlik ilişkisinin¹¹³ psikolojik ve sosyolojik mahiyetini, Bakî’ kabristanlığını, kabristanlıktaki şehitleri, Bedir’i, Uhut’u, Hendek’i, cihadı ve şahadeti yeniden düşünmek gerekir.

Kur’an’ın âlemler için bir uyarı, Hz. Peygamber’in de âlemlere rahmet olduğunu düşündüğümüzde dirilişin nihai hedefinin bütün dünya; muhatabının da bütün insanlar olduğunu söyleyebiliriz. İslam medeniyeti cihanşümul olduğu için¹¹⁴ diriliş de cihanşümul bir ülkü olup; ontolojik, epistemolojik, etik ve estetik boyutlarıyla beşeriyeti bütüncül bir şekilde özünden ele alan Kur’an’la ihya etmeyi hedefleyen bir vizyona sahiptir. Dirilmek için değişmek gerekir. Çünkü “*Bir toplum kendilerindeki özellikleri değiştirenceye kadar Allah, onlarda bulunanaı değiştirmez.*”¹¹⁵ Bu

110 Ayaydın, “Sezai Karakoç’ta “Gençlik, Ahlak, Anne ve Çocuk”, s. 684.

111 Şahin, Mehmet - Erdoğan, Mustafa, *Ankaralı Râzi ve Divânı*, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015, s. 70, 7. Manzume.

112 Akyüz, Vecdi, “Devlet Başkanı, Hukuk Adamı ve Bir Medeniyet Kurucusu Olarak Hz. Muhammed (s.a.v.)” *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri Kitabı 13-14 Nisan 2017 Konya*, Fecr Yayınları, Ankara, 2007, s. 235.

113 Bu bütünlüğün ana unsuru takva idi. Ashab-ı kirâm Hz. Peygamber’in kardeşlik çağrısıyla takva üzere birleşmişler ve bir vücudun uzuvları, bir duvarın tuğlaları gibi olmuşlardı. Bkz. Buhari, “İman”, 7. Ayrica bkz. Hucurât, 49/13. Reşid Rızâ, *Tefsiru’l-Menâr (Tefsiru’l-Kur’âni’l-Hakim)*, el-Hey’etü’l-Misriyyeti’l-Âmme li’l-Küttâb, 1990, IV, 22. Merâğî, Ahmed b. Mustafa, *Tefsiru’l-Merâğî*, Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbi Halebî, Mısır, 1365/1946, IV, 21.

114 Şeker, “Hz. Peygamber ve İslam Medeniyeti”, s. 36.

115 Ra’d, 13/11.

sebeple zulmün ve tasallutların zirveyi bulduğu bir dönemde İslam toplumu için bir medeniyet dirilişinin imkân ve muvaffakiyeti; gerek fert fert; gerekse ümmet olarak topyekûn bir şekilde dirilişin ve diriltmenin asıl kaynağına yani “hay” ve “muhyî” olan Allah’a yönelmekle gerçekleşecektir.

Medeniyet dirilişi ilahi bir inayettir. Allah Medine’yi nasıl medeniyet kıldıysa, bu asırda beklenen diriliş de aynı yasaya dayanacaktır. Bu sebeple Allah Kur’an’da:

“تَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ”

“Sen, o ölümsüz ve daima diri olana (Allah’a) tevekkül et.”

buyurmaktadır.¹¹⁶ Bu tevekkül bir yönüyle aklın/düşüncenin ve kalbin/duyguların; diğer yönüyle de davranışların/ahlakın dirilişinin itici gücü ve âb-ı hayatıdır. Ancak şurası unutulmamalıdır ki, medeniyet dirilişine giden yol, Kur’an, sünnet ve sahih ilim ve irfan geleneği olmak üzere iç içe girmiş üç halkadan oluşan bir yapıya sahiptir. Yani Kur’an’ın ihya prensipleri, Hz. Peygamber’le bir yola/sünnete, sünnetle de bir geleneğe dönüşür. Gelecek için “gelenek” şarttır. Geleneği olmayanın geleceği yoktur. Çünkü sahih gelenek köktür ve diriliş köklerde dir. Allah’ın yolu, peygamberin yoluyla; peygamberin yolu da müminlerin yoluyla somutlaşır. Başka bir ifadeyle; ilim ve irfan geleneğiyle vücut bulan müminlerin yolu terk edildiğinde sünnetin; sünnet terk edildiğinde de Kur’an’ın ortaya koyduğu diriliş ruhu buharlaşır.

Kaynakça

- Akdoğan, Ali, “Medeniyetlerin Oluşmasında Dinin Rolü ve İslam Medeniyeti”, *Dini Araştırmalar*, Eylül-Aralık 2008, Cilt: XI, Sayı: 32.
- Akyüz, Vecdi, “Devlet Başkanı, Hukuk Adamı ve Bir Medeniyet Kurucusu Olarak Hz. Muhammed (s.a.v.)” *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri Kitabı 13-14 Nisan 2017 Konya*, Fecr Yayınları, Ankara, 2007.
- Âl-i Ğâzî, Molla Huveş, *Beyânu'l-Meâni*, Matbaatu't-Terakkî, Dımaşk, 1382/1965.
- Ali, Muhammed Mümtaz, “İslami Dirilişin Eleştirel Düşünme Metodu”, Çeviren: Aysun Güzey, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 2014, Cilt: III, Sayı: 2.
- Atay, Rifat, “Tevhid ve Vahdet Bilincinin Oluşmasında Estetik Tecrübenin Rolü: Süleyman Çelebi ve Mevlid Okuma Geleneğimiz”, *Şanlıurfa Uluslararası X. Kutlu Doğum Sempozyumu: Hz. Peygamber, Tevhid ve Vahdet -Bildiri Kitabı*, Şanlıurfa, 2016.
- _____, “Dinsel Çoğulculuk Açısından Farklı Mevlana Okumaları: Bir Çözümleme Denemesi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XI, ss.77-100, 2006;
- _____, “Peygamber Varisi Mevlana: İnsan Sevgisi Merkezli Çoğulcu Bir Okuma Denemesi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XII, ss.113-122, 2007;
- _____, “Bir Arada Yaşama Tecrübesi Olarak Mevlevilik: Eva De Vitray-Meyerovitch’le Tekerleğin Poyrasına Yolculuk”, *Milel ve Nihal Dergisi*, cilt.6, ss.87-101, 2009;

116 Furkân, 25/58.

- _____, “Mevlânâ'nın Hıristiyanları, Hıristiyanların Mevlânâsı: Mesnevî Merkezli Çoğulcu Bir Okuma Denemesi,” *Mevlânâ Mesnevi ve Mevlevihaneler Sempozyumu* (30 Eylül-01 Ekim 2006), hz. Mehmed Veysi Dörtbudak, Mevlânâ Araştırma Kültür Sanat Derneği (MAKSAD), Manisa 2007, s. 51-56.
- Ayaydın, Kibar, “Sezai Karakoç'ta “Gençlik, Ahlâk, Anne ve Çocuk” Kavramlarının “Diriliş Neslinin Amentüsü” Bağlamında Ele Alınışı”, *Uluslararası Gençlik ve Ahlâk Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 6-7-8 Ekim 2016, 2016, Cilt: II.
- Baltacı, Cahit, “Osmanlılar Döneminde İslam Medeniyeti”, *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu III. Bildiriler Kitabı*, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.
- Beğavî, Ebû Muhammed, *Meâlimu't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kurân*, Thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût, 1420.
- Beydâvî, Nâsiruddin, *Esrâru't-Te'vil ve Envâru't-Tenzîl*, Thk. Muhammed Abdurrahmân Maraşlı, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabîyy, Beyrût, 1418.
- Boz, Halit, “Kur'anî Medeniyet ile Diri Kalmak”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume: 6, Issue: 1, January, 2013.
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, ts.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh Tacu'l-Lüğa ve Sihâhu'l-Arabîyye*, Thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrût, 1407/1987.
- Cezâirî, Câbir b. Mûsâ, *Eyserü't-Tefâsir li Kelâmi'l-Aliyyi'l-Kebîr*, Mektebetu'l-Ulûmi ve'l-Hikem, Medîne, 1424/2003.
- Çağırıcı, Mustafa, “İnsanların Birlikte Yaşamaya Muhtaç Olmaları”, *Hz. Peygamber ve Birlikte Yaşama Ahlakı*, DİB. Yayınları, Ankara, 2015.
- Çalışkan, Necmettin, “Kur'an-ı Kerim'e Göre Ashâbü'l-Karye ve Habîb En-Neccâr”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12: (32), 2015.
- _____, “Kur'an'da İnsanın Varlıklarla İlişkisi”, *Thecenter of JASSS (TheJournal of Academic Social Science Studies) Journal*, 55: 2017.
- Çamdibi, Mahmut, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay, İstanbul, 1994.
- Çavdarî, Muhammed Ekrem - Michael D. Berdine, “İslâmî Diriliş ve Batılı Tepki”, Çeviren: Mustafa Çöpoğlu, *İslâmî Sosyal Bilimler Dergisi*, 1995, Cilt: III, Sayı: 1.
- Çetinkaya, Bayram Ali, “Medîne, Medeniyet ve İslâm Medeniyeti -Medîne'den Medeniyete-”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010.
- Duman, Zeki, “İslam Medeniyeti ve Çağdaş Dünya”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 13, Yıl: 2011/2.
- Emre, Akif, “Hac: Malcolm X'in Dirilişi”, *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 2007, Sayı: 3.
- Erdoğan, İbrahim Halil, “Nübüvvetin İspatı Bağlamında Kur'an'ın Psikolojik İ'câzı”. *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi*, 15/2 (2017): 402-20.
- _____, İbrahim Halil. *Nübüvvetin İspatı Bağlamında Fahreddin Er-Râzi'nin İ'câzu'l-Kur'an*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2017.
- Feyûmî, Ebû Abbâs, *el-Misbâhu'l-Münîr fî Ğaribi's-Şerhi'l-Münîr*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrût, ts.

- Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, Thk. Mehdi el-Mahzûmî – İbrâhîm es-Sâmîrî, Dâru ve Mektebetü Hilâl, ts., y.y.
- Hamîdî, Muahammed b. Ebi'n-Nasr, *Tefsîru Ğaribi mâ fi's-Sahihayn el-Buhârî ve Müslim*, Thk. Zebîde Muhammed Saîd Abdulazîz, Mektebetü's-Sünne, Kahire, 1415/1995.
- Hanbelî, Ahmed b. Receb, *Revâiu't-Tefsîr*, Derleyen: Ebû Muaz Târik b. İvazullâh b. Muhammed, Dâru'l-Âsime, Suûd, 1422/2001.
- Herevî, Muhammed b. Ahmed, *Tehzibu'l-Luĝa*, Thk. Muhammed İvaz, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût, 2001.
- Hicâzî, Muhammed Mahmûd, *et-Tefsîru'l-Vâdih*, Dâru'l-Cili'l-Cedid, Beyrût, 1413.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *Tahrîru'l-Ma'ne's-Sedid ve Tenvîru'l-Akli'l-Cedid min Tefsîri'l-Kitâbi'l-Mecid*, ed-Dâru't-Tünüsüyye, Tûnus, 1984.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Ğâlib, *el-Muharreru'l-Veciz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, nşr. Abdusselam Abduşşâfi Muhammed, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1422.
- İbn Ebî Zemenîn, Ebû Abdullah Muhammed, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîz*, Thk. Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ukkâşe – Muhammed b. Mustafa el- Kenz, Nşr. el-Fârûku'l-Hadîse, Mısır, 1423/2002.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed b. Abdullah, *Ğaribu'l-Kur'an*, Thk. Saîd el-Lehhâm, y.y., ts.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrût, 1414.
- İbn Sîde, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmâîl, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, Thk. Abdulhamid Hindâvî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1421/2000.
- İbn Yâsîn, Hikmet b. Beşîr, *Mevsûatü's-Sahihî'l-Mesbûr mine't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*, Dâru'l-Meâsir li'n-Neşri ve't-Tevzîi ve't-Tibâa, Medîne, 1420/1999.
- İbnu'l-Esîr, Mecduddîn, *en-Nihâye fi Ğribi'l-Hadisi ve'l-Eser*, Thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî, Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrût, 1399/1979.
- Karakoç, Sezai, *Kıyamet Aşısı*, Diriliş Yayınları, (IX. Baskı), İstanbul, 2009.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrâhîm Atfîş, Dâru'l-Kütübü'l-Mısriyye, Kâhire, 1384/1964.
- Kuşeyrî, Abdulkerîm b. Hevâzin, *Letâifu'l-İşârât*, Thk. İbrâhîm el-Besyûnî, Nşr. el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmmetü li'l-Küttâb, Mısır, ts.
- Küçük, Raşit, "Sevgi Medeniyeti", *Elmal: İrfan ve Sevgi Şehri*, Antalya, 2009.
- Mâverdi, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Thk. Es-Seyyid İbn Abdulmaksûd b. Abdîrrahîm, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, ts.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye ilâ Bülûĝu'n-Nihâye*, Thk. Mecmûatü Resâil Câmiiyye bi Külliyyâtü'd-Dirâsâtü'l-Ulyâ ve'l-Bahsi'l-İlmî Câmîiatu's-Şârika, Mecmûatu Buhûsi'l-Kitâb ve's-Sünne, y.y., 1429/2008.
- Merâĝî, Ahmed b. Mustafa, *Tefsîru'l-Merâĝî*, Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî Halebî, Mısır, 1365/1946.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevi*, Çeviren: Veled İzbudak, Gözden Geçiren: Abdülbaki Gölpınarlı, II. Baskı, İstanbul, 1990.
- Mohamad Zaidin Mohamad, "Kur'an Perspektifinden Medeniyetin Yükselmesinin ve Çökmesinin Faktörleri", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1.
- Okşar, Yusuf, *Şemsüddin Muhammed B. Eşref es-Semerkandi'nin İlmü'l-Âfâk ve'l-Enfüs Adlı Eserinin Tahkiki, Tercümesi ve Değerlendirmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2016.

- Okumuş, Ejder, “Bir Yeniden Diriliş Projesi Olarak İhyâu Ulûmi'd-Din”, *Diyanet İlmi Dergi*, 2011, Cilt: XLVII, Sayı: 3.
- Ökten, Sadettin, “Mevlid veya Bir Medeniyet Beyanname”, *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlit Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, TDV. Yayınları, Ankara, 2010.
- Reşid Rızâ, *Tefsiru'l-Menâr (Tefsiru'l-Kur'âni'l-Hakim)*, el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Âmme li'l-Küttâb, 1990.
- Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed, *el-Keşfü ve'l-Beyân an Tefsiri'l-Kurân*, Thk. Ebû Muhammed b. Âşûr, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût, 1422/2002.
- Sâbûnî, Muhemmed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, Dâru's-Sâbûnî li't-Tibâti ve'n-Neşri ve't-Tevzi', Kâhire, 1417/1997.
- Sem'ânî, Ebû Muzaffer, *Tefsiru'l-Kurân*, Thk. Yâsir b. İbrâhîm-Ġanîm b. Abbâs b. Ġanîm, Dâru'l-Vatan, Riyâd, 1418/1997.
- Semerkindî, Ebû Leys, *Bahru'l-Ulûm*, Mektebetü's-Şâmile, y.y., ts.
- Sezgin, Muhammed Fuâd, “İslâm Medeniyetinin Donuklaşmasının Sebepleri Meselesi”, Çev. Dursun Hazer, *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002/2.
- Sıcak, Ahmet Sait - Çalışkan, Necmettin, “Yeni Bir Dünya'nın Kur'ânî Umdeleri”, *Turkish Studies*, 2017: Volume 128.
- , *Kur'ân Tefsirinde Öznellik*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.
- , “Kur'ân Yorum Geleneğinde Habîb En-Neccâr: Bir Literatür İncelemesi”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (40): 2017, s. 445-460.
- Şahin, Mehmet - Erdoğan, Mustafa, *Ankaralı Râzî ve Divânı*, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015.
- Şa'râvî, Muhammed Mütevellî, *Tefsiru's-Şa'râvî: el-Havâtır*, Matâbiu Ahbâri'l-Yevm, 1997, y.y.
- Şeker, Mehmet, “Hz. Peygamber ve İslam Medeniyeti”, *Hz. Muhammed ve Gençlik (Kutlu Doğum Haftası: 1992)*, TDV. Yay., Ankara, 1995.
- Şinkitî, Muhammed Emîn, *Edvâu'l-Beyân fi İzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kurân*, Dâru'l-Fikr li't-Tibâati ve'n-Neşri ve't-Tevzi', Beyrût, 1415/1995.
- Taberî, İbn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki bi't-Teâvun mea Merkezi'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyyeti bi Dâri Hicr Hüsnü Yemâme, Dâru Hicr, y.y., 1422/2001.
- Tantâvî, Muhammed Seyyid, *et-Tefsiru'l-Vasit li'l-Kur'âni'l-Kerim*, Dâru'n-Nahda, Kâhire, 1998.
- Tekineş, Ayhan, “İslam Medeniyetinin Kuruluşunda Ashab-ı Kirâm”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, Cilt: XIV, Sayı: 2.
- Temür, Mehmet Erdem, “Sezai Karakoç'un Hikâyelerinde Diriliş Felsefesi”, *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı - III (6-8 Mayıs 2013, Bursa)*, 2013.
- Uyanık, Mevlüt, “Epistemolojik Bir Dirilişe Doğru: Kalbin Anlaması”, *Dinî Araştırmalar*, 1999, Cilt: II, Sayı: 4.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasen, *el-Vecîz fi Kitâbi Tefsiri'l-Azîz*, Thk. Safvân Adnân Dâvûdî, Dâru'l-Kalem/ed-Dâru's-Şâmiyye, Dımaşk/Beyrût, 1415.
- Yahsubî, İyâz b. Mûsâ, *Meşâriku'l-Envâr alâ Sıhâhi'l-Âsâr*, el-Mektebetü'l-Atika ve Dâru't-Türâs, y.y., ts.

- Yıldız, Abdullah, "Yaygın Kur'an-ı Kerim Eğitimi ve "Kur'an'la Diriliş Seferberliği, Yeniden Yapılanmanın Eşiğinde Kur'an Kursları", *YECDER IV. Ulusal Din Görevlileri Sempozyum Bildirileri* (27 Nisan 2013 - İstanbul), 2014.
- Yılmaz, M. Necip, "Diriliş Düşüncesi ve Ruh İklimimizin Mimarları", *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması (26-28 Mayıs 2014) Bildiriler*, 2014, cilt: III.
- Yunus Emre Divanından Seçmeler, Gönül Yayıncılık, Ankara, ts.
- Zebidî, Muhammed Murtazâ, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Thk. Mecmûa mine'l-Muhakkîkin, Dâru'l-Hidâye, yy., ts.
- Zeccâc, Ebû İskâk, *Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbuhû*, Âlemu'l-Kütüb, Beyrût, 1408/1988.
- Zemahşeri, Ebû'l-Kâsım Mahmûd, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzil*, Dâru'l-Küttâbi'l-Arabiyy, Beyrût, 1407.
- Zühaylî, Vehbe b. Mustafa, *et-Tefsiru'l-Vasit*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1422.

